

Проблеми суспільствотворення

УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ
Лекція в циклі “Публічні лекції в Могилянці”

Павло ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ

Copyright © 2004

Ми зібралися у справжній Академії. А коли потрапляєш в Академію, то треба шануватися. Надто, що у вас переді мною виступало дуже багато мудрих людей: академіки, професори, корифеї, генії, кандидати в генії. Всі вони, мабуть, висловлювалися якимись мудрими дефініціями. Я на це нездатний, тому що я письменник, а письменник, ви знаєте, мислить образами і в образах сприймає світ. Як казав Апостол Павло: “Я невіглас у науках, але володію здатністю пізнання”. А взагалі письменник живе відчуттями, імпресіями. І тому практично всі письменники, коли вони справжні, – імпресіоністи. Я пам’ятаю, ще до війни, коли вчився у школі, так називали Коцюбинського. Правда, вчили ми не імпресіоністичне його “Intermezzo”, а тяжко реалістичне “Fata morgana”. Та однаково він був імпресіоніст, письменник Божою милістю, надзвичайно тонкої натури. І практично письменники повинні бути такими. Тому ви не ждьте від мене якихось одкровень, мудрих думок, я просто висловлю вам деякі свої відчуття того, що відбувається сьогодні в нашому житті.

Лекція називається “Український шлях”. Мене запитували по телефону про назву, я так сказав навкидя: “Український шлях”. Словом, шлях.

...З дитинства пам’ятаю, що нас весь час кудись вели. Стояв Ленін – показував... Приймали мене в піонери – треба було піднімати руку. Прийшли фашисти – піднімають руки. Учили історію: римські цезарі – стоять з піднятими

руками. Всі кудись ведуть. Самі стоять і не ворухнуться, а народ, маси кудись пхають. Покійний Максим Тадейович писав: “На вершини всі ми линею, сонце променем в очах, льотом сталінським орлиним...” Як там далі? Не знаєте?

“...Вождь показує нам шлях”.

Ну, який же наш шлях? У перші роки незалежності України, десь років два чи три, головний шлях наші патріоти формулювали двома словами: розбудова держави. Поет Володимир Цибулько досить дотепно перефразував цей вислів. Він сказав: “роздубова держави”. Згодом сталося, що ні “роздубови”, ні “роздубови” не вийшло. Президента Кравчука змінив президент Кучма, який негайно визначив нам новий шлях: “Інтеграція в Європу”. Відтоді вже майже десять років ми інтегруємось. Інтегруємось, інтегруємось, уже в нас є Міністерство економіки й інтеграції, в якому немає ні економіки, ні інтеграції. Вже є в нас кілька якихось державних структур на рівні міністерств, які перебувають за кордоном і здійснюють президентські установки на інтеграцію. Вже міністр закордонних справ Зленко, навіть перед відставкою, коли вже вичерпав, здавалось би, свою химерну багатовекторну зарубіжну політику, вперто повторює, що повинна бути інтеграція в Європу. А Президент навіть видав розпорядження про підготовку протягом найближчих трьох років висококваліфікованих фахівців з євроінтеграції. До ваших киево-могилянських бакалаврів, магістрів і докторів

традиційних наук і тепер долучаться ще екзотичні магістраторіум, інтеграторіум! Яке державне глумління над справжньою наукою!

Колись, у двадцяті роки, письменник Микола Хвильовий кинув лозунг “ Геть від Москви – ближче до психологічної Європи!”. Для письменника це зрозуміло: він хотів мати літературу не плакатну, не примітивно-агітаційну, а справді – таку, як у “психологічній” Європі. Хвильового за ці слова довели до самогубства, затаврували буржуазним націоналістом, заборонили навіть згадувати його ім’я, і ми тільки тепер видаємо й читаємо його твори.

Отож, усе, що ми говоримо сьогодні про інтеграцію, навіть на державному рівні, – це, здавалось би, позитивне явище і явище прогресивне. Але коли подивитись на цю інтеграцію, як вона виглядає на тлі нашого життя, наших реалій – то тут трохи воно виходить якось інакше. Є в нас сьогодні багато вчорашніх інтелектуалів, вихованих за радянської влади, які тоді стали професорами й академіками. Сьогодні вони, звичайно, відмахуються руками й ногами від цього минулого, кажуть, що вони вже нові люди. Минулого не пам’ятають, хочуть тільки майбутнього. Є ще інша категорія людей – це наукові працівники так званих центрів, фондів, фундацій (як тільки не називаються ці установи): політологи, соціологи, конфліктологи й так далі. Вони фактично заповнюють сторінки майже всіх наших щоденних видань, газет чи журналів, і всі пишуть на тему, чому нам треба йти в Європу і з чим ми повинні туди йти.

Що вони пишуть? Вони пишуть таке: “Україна на момент здобуття незалежності одержала нульовий людський потенціал”. Тобто 12 років тому нас не було. Ну, може, вас і декого з вас тоді й справді не було – хоча й ви тоді вже існували, ви тоді народилися. А вже мого покоління, виходить, не було. Нульовий потенціал. Гарезд.

І далі: “Тоталітарна система радянської влади перекреслила християнські загальнолюдські цінності, знищила всі політичні, економічні, соціальні інституції, успадковані від минулого. Малопродуктивний шлях самолізування в надії на власні сили призведе нас до національної катастрофи і втрати суверенітету. Україна потребує кваліфікованої допомоги з боку розвинених країн світу, оздоровлення й порятунку так само, як порятував понищену фашистами Європу план Маршалла, як піднесли Київську Русь на світовий щабель державної могутності варяги тисячу років тому, як Петро Перший “прорубав” вікно в Європу, покінчивши з віковичною відсталістю Росії”.

Це пишуть ті, хто ще недавно виспівував осанну радянській владі, мудрому керівництву комуністичної партії. І навіть зарубіжні спеціалісти, скажімо, італійський учений Джузеппе Бофа, вважають, що у подібні писання так само далекі від істини, як і вчорашня апологетика. Нульовий людський потенціал? Подивімось на прикладі України. 1917 року 76% українців не вмели ні читати, ні писати. Я сам маленьким хлопчиком ходив із мамою на заняття з ліквідації неписьменності. Моя мама, звичайно, була неписьменна. Тоді 76 відсотків населення були неписьменними, а 1991 року 50 відсотків українців мали вищу й середню освіту. От вам нульовий потенціал.

В Україні працювало у два з половиною рази більше вчених, ніж у Франції, кількість наукових винаходів на тисячу чоловік була на рівні Сполучених Штатів Америки. Духовних цінностей у галузі літератури, культури, бібліотек, будинків культури, палаців, музеїв, театрів створено більше, ніж за всю тисячолітню історію України. За рівнем індустріалізації Україна посідала одне з перших місць у Європі і в світі. За вартістю основних фондів промисловості вона поступалася лише США, Японії та Німеччині.

Що ми маємо сьогодні? Виробництво сталі зменшилось удвічі, електроенергії – в 1,7 раза, металообробних верстатів – у 26 разів, екскаваторів – у 55 разів, тракторів – у 20 разів, електроніки – у 100 разів, тобто зовсім знищено, міндобрив – у 2 рази, паперу – в 4 рази, легкої промисловості – у 8 разів, взуття – у 20 разів, легкових автомобілів – у 6 разів, вугілля – у 2 рази, нафти – в півтора раза.

У сільському господарстві ви бачите, до чого ми вже дійшли. Ми купуємо в Білорусі жито, вирощене на болотах, а пшеницю – в Америці. Це при тих найтовщих у світі чорноземах, якими ми так пишаємося.

Щоб не бути голослівним, наведу факти з виступу Голови Верховної Ради Володимира Литвина на з'їзді Аграрної партії України у листопаді 2003 року.

Ось ці факти. За роки так званих реформ виробництво м'яса зменшилося в 2,5 раза, цукру – в 3,5 раза. За останні десять років трудові ресурси села скоротилися майже на мільйон чоловік. Чисельність зайнятих на підприємствах і в організаціях зменшилася на 2,6 мільйона осіб. Найбільше викинуто мешканців сіл із громадського сектору сільськогосподарства – 1,2 мільйона осіб. На 948 тисяч скоротилося число зайнятих в інших галузях матеріального виробництва та соціальної сфери. Близько трьох мільйонів людей на селі не мають стабільного місця роботи і надійних джерел для прожиття. Як наслідок – катастрофічна хвиля міграції з України. За одними даними – два, за іншими – сім мільйонів людей за межами держави (інтегрувалися в Європу, як рабська сила). За останні п'ять – шість років 335 сіл позбулися шкіл, 2,5 тисячі сіл – дитячих дошкільних закладів, закрито 480 дільничних лікарень, понад 3 тисячі фельдшерсько-акушерських пунктів, фактично немає транспортного обслуговування на селі, і тепер ті автобуси, що курсували десять років тому в усіх

районах України, згадуються, мовби щось із давньогрецьких міфів. Майже половина сіл сьогодні не має шкіл та закладів освіти, 40 відсотків – клубів і будинків культури. Закладів охорони здоров'я не мають 4,5 тисячі сіл, у кожному з яких проживає понад сто чоловік.

А що ж наш Президент? Він не втрачає бадьорості: “Я переконаний, незважаючи на всі труднощі, прихильників реформи стає все більше. Те, що ми на правильному шляху, в мене особисто немає ніяких сумнівів”, пишуть “Сільські вісті” за 4 грудня 2003 року.

“Правильний шлях” можна проілюструвати розміром прожиткового мінімуму, встановленого владними структурами для наших громадян. 342 гривні – ось сума, яка, на думку Кабінету Міністрів і його “науково-громадських експертів”, достатня для забезпечення нормального функціонування організму людини і збереження її здоров'я. Найняті урядом експерти вважають, що одному працюючому дорослому українцеві на рік достатньо з'їсти 39 кілограмів хліба, 7 кілограмів свіжої риби, 2 кілограми кролятини, 60 кілограмів свіжої садовини, 60 кілограмів молока, 5 кілограмів масла; для середньостатистичної родини досить раз на місяць вибиратися до театру, цирку або кіно, чотири рази на рік відвідувати перукарню, купувати 42 шматки мила, 3 гребінці, 1 пакет гірчичників; жінки за ці 342 гривні мають змогу придбати зимове пальто на 8 років, демісезонне пальто на 7 років, плащ – на 5 років, спідницю напіввовняну – на 5 років, бавовняну – на 3 роки, халат – на 5 років, три блузки – на 5 років, 5 штук трусів на 2 роки, 2 бюстгальтери на 2 роки, нічну сорочку на 1,5 року, купальник на 4 роки, 6 пар колготок на 2 роки, шапку або шарф на 4 роки (про традиційну для української жінки хустку нема мови), зимові чоботи на 5 років, черевики демісезонні на низьких підборах – одна пара на 2 роки (високі

підбори для української жінки – не дозволена розкіш!). Про чоловічий гардероб – те саме, що й про жіночий, хіба що згадати про такий цікавий нюанс: галстук – один на 10 років! Отож інтегруємося з Європою, простуємо туди семимильними кроками з стограмовою пайкою хліба, мов у концтаборі, в жіночих черевиках на низьких підборах, ніби у католицьких черниць, і з краватками десятирічної давності на шиях. Бо на більше, як невтомно переконують нас урядовці, бракує коштів. Та й звідки взятися тим коштом, коли всю економічну структуру України практично зруйновано.

Невипадково в документах міжнародних організацій Україна визначається як “держава зі зруйнованими структурами”. Ми вже давно нічого не виробляємо, ми тільки перерозподіляємо. Усе створене народом національне багатство розграбовується й ділиться вузьким колом осіб. У критичному стані система охорони здоров’я, освіта, інститути соціальної сфери, практично знищено книговидавництво, кінопромисловість, животіють театри, бібліотеки. Найактивніша частина населення, не маючи засобів для прожиття, змушена емігрувати в зарубіжжя. Сьогодні тільки в Росії налічується від чотирьох до п’яти мільйонів українців, які стали там фактично рабською силою.

Сьогодні в Києві налічується 600 ресторанів, 450 бензоколонок і шість книгарень, Шість! А було 120. Куди поділися 114 – невідомо. Це сталося не з якихось стихійних причин, а тільки тому, що з перших днів незалежності керівництво держави взяло злочинний курс на демодернізацію та деіндустріалізацію економіки України, а також на деінтелектуалізацію українського суспільства. Це називалося “курсом реформ”. А сьогодні у книжці нашого президента Кучми “Україна не Росія” є таке фразу – я не знаю, чи це сам Леонід Данилович її написав, чи його поміч-

ники: “Сьогодні відбувається злочинна анігіляція духовного стану суспільства”. Хто робить цю анігіляцію, тобто зведення до нуля духовного стану суспільства, – невідомо. Але так пише Президент у своїй книжці.

І от сьогодні, щоб вийти з цього стану (як ми туди потрапили, це вже інша розмова, і це не моя справа, це справа, можливо, якихось народних трибуналів, чи розслідувань всенародних – але факт той, що ми дійшли до такого стану), щоб порятуватися, проголошується тільки єдиний лозунг – інтегруватися з Європою. Європа нам допоможе, як Остапу Бендеру.

Подивімось, чи потрібні ми Європі. Зовнішні прикмети нібито вказують на те, що Європа жити не може без України. Хав’єр Солана лоскоче своєю професорською борідкою щоки нашого Президента, сеньйор Проді на всіх саммітах обіймає нашого Президента, як брата, містер Робертсон невтомно поляпує по плечах наших міністрів оборони, які змінюються так само, як пори року. А тоді: то роблять нас крадіями інтелектуальної власності, то постацьниками злочинних режимів, а то й просто заявляють, як скажімо, сеньйор Проді, що про прийняття України в лоно Європейської співдружності в найближчі десять років не може бути й мови.

Набагато відвертішим був гер Гегель. Звичайно, філософ Гегель, це я його називаю гером, бо він-таки німець, гер, який у своїй “Філософії історії” з усією прусацькою прямоотою писав про слов’ян, тобто й про нас з вами: “Ці народи дійсно засновували царства й вели активні війни з іншими народами, яких вони зустрічали на своєму шляху. Іноді вони брали участь у боротьбі, як авангард, як народ, що займав проміжне становище між християнською Європою й нехристиянською Азією. Поляки навіть визволили Відень від турків, і до деякого ступеня слов’яни були введені у сферу західної свідомості. Однак всі

ці народи ми не розглядаємо тому, що досі вони не фігурували як незалежний елемент тих історичних етапів, які Розум пройшов у світі”.

От такий присуд усім слов'янам. Ми не варті навіть розгляду, вже не кажучи про пошану, надто про любов. І все ж, уся наша історія свідчить про якийсь майже ублюдочне прагнення вестернізувати державу. Чи то були князі, чи гетьмани, чи російські імператори.

Шеллінг у своєму знаменитому творі “Примерк Європи” називав це псевдоморфізмом. Коли запозичуються ідеї зовнішньої культурної конфігурації, які інколи не можуть укоренитися на новому ґрунті. “Не верьте этому Невскому проспекту, все это сон, все это обман, все это не то, чем кажется”, – писав Гоголь у 1835 році.

Через чотири роки після цього цим же проспектом котилася привезена з Парижа коляска, в якій сидів маркіз Астольф де Кюстін, французький письменник, чие ім'я Бальзак називав поряд з іменами Гюго, Готьє і Жорж Санд. Відомий мандрівник, який уже перед цим написав книжки про Швейцарію, Італію, Шотландію, Іспанію, мав намір описати Росію. Він зустрічався з імператором Миколою Першим, із петербурзькою елітою, в супроводі фельд'єгерів він здійснив подорож із Петербурга в Москву, повторивши шлях Радіщева. Повернувшись до Франції, маркіз опублікував двотомну книгу “Росія в 1839 році з погляду маркіза де Кюстіна”. Цю книжку в Росії було негайно заборонено. Зрозуміло, так само її заборонили й більшовики. І лише 1996 року її опублікувало московське видавництво імені Сабашникова.

Кюстін у своїй книзі, яка багато в чому повторювала “Дорогу в Росію” Міцкевича, так само заборонену в Росії, написав багато гіркої правди про Росію, її історію, народ і царів. “У руських є лише назви всього, але нічого немає насправді, – писав він, – Росія – країна

фасадів. Прочитайте етикетки, в них є цивілізація, суспільство, література, театр, науки, а насправді, в них немає навіть лікарів. Росія – імперія каталогів. Коли пробігти очима самі заготовки, все здається прекрасним, але остерігайтесь заглянути далі назв розділів. Петро Великий з безоглядністю неосвіченого генія, з нетерплячою зухвалістю людини, проголошеної всемогутньою, з наполегливістю свого залізного характеру зважився викрасти в Європи готові плоди цивілізації, замість того, щоб смиренно висівати її зерна у свою землю. Все створене цією надмірно захваленою людиною виявилось ненатуральним. Для Росії важливо було б у собі самій мати й розвивати життєве начало. Мертва нація, в якої немає нічого, крім покірності”.

І в іншому місці: “...коли народ хоче поставити монумент власної могутності й величності, він не повинен копіювати іноземців, а розвивати власний геній. Не пригнічувати його”.

Ще за півстоліття до Кюстіна Скворода застерігав про шкідливість ковтати, не розжовуючи. З'їж одне зі смаком – і досить. Немає шкідливішого, як різне та без міри. Піфагор наситився, лише “розжувавши” один трикутник. Цар Давид, розкусивши, тобто зрозумівши тінь Ковчега, так зрадив, що почав навіть грати і танцювати. А ми сьогодні хочемо одержати одразу Європу. І змінити стиль нашого життя за указом Президента, прищепити його, як віспу. Це абсолютно неможливо, і це можна простежити на фактах історії різних народів, у тому числі, й українського.

У XIX столітті, у другій половині, серед російської інтелігенції почалася така, я б сказав, мода, чи навіть пошесть проголошувати російський народ богообраним, говорити про якусь особливу історичну місію в усьому світі. Це, власне, почалося ще в кінці XV століття при великому князі московському Іванові Третньому. Коли турки

зайняли Константинополь, у Росії проголосили, що “Росія – третій Рим. А четвертому не бувати”. І от у XIX столітті пробудилася знову ідея третього Риму й оцієї богообраності російського народу. Тобто, нарешті російський народ захопив усі блага православ’я, усвідомивши, що вони належать тільки йому. Проповідуючи цю теорію люди досить значні, починаючи від Федора Михайловича Достоевського, філософів Володимира Соловйова, Костянтина Леонтєва, публіциста Данилевського.

Видатний російський філософ і богослов Павло Флоренський у своїй праці “Записки о православье”, критикуючи авторів ідеї про богообраність російського народу, зазначав, що в основі всіх цих розумувань лежить “тайна чи зрима віра, що російський народ сам собою, мимо духовного подвигу, в силу своїх етнічних якостей весь природжено християнський народ, особливо близький до Христа і фамільярний із ним так, що Христос, не дивлячись ні на що, не може бути далеким від цього народу. І, як завжди, фамільярність із високим веде за собою високодумство і презирство до інших народів не за ті чи інші негативні якості, а за саме існування їх. Може бути спокуса такого обожествляння є в кожного народу, але в російського вона винятково велика внаслідок молодості народу, який появився в історії тоді, коли пишна й безкінечно мудра церковна культура вже склалася. Російський народ у винятковому достатку і без найменшої праці даром одержав те, над чим інші народи трудилися багато століть, що вони вистраждали своєю кров’ю. Він одержав раніше, ніж устиг побажати, і не навчився чекати й не вмів чекати”.

Механічне перенесення форм чужого життя, хоч якими привабливими вони б не здавалися, не подарує нам універсальних цінностей і переваг цивілізацій. Наше суспільство повинно знайти їх у власних традиціях, а Україна має стати

державою, яка сама поважає себе, а не турбуватися тим, чи поважають її інші. Адже в нас є для цього все: велика земля з багатючими надрами, є великий народ, мільйони працьовитих рук і світлих умів, є держава й конституція, є рідна мова, яка протягом цілих століть витримувала нашестя чужих мов, але збереглася й сьогодні за своїм багатством не поступається найрозвиненішим мовам світу. Про це свідчить хоча б енциклопедія з кібернетики, яку вперше у світі видано українською мовою ще за життя академіка Глушкова. На жаль, і мова наша так само добродушна, як і всі українці. Ви самі бачите, що сьогодні з нею твориться. Як вона засмічується різними вульгаризмами, якимось напівблатняцьким арго, непотрібними термінами.

Я колись був у Китаї, познайомився з їхньою мовою. Мені розповіли про її дух. Китайська мова відторгає від себе все. У китайців немає іноземних слів. Наприклад, Київ називається Чі-фу. Тобто, ця мова на своїх могутніх жорнах перемелює все, робить його китайським. Наша мова не така. Вона така добродушна, як і ми всі. Наприклад, зараз по телевізору рекламують слово “сомельє”. У кращих ресторанах Києва з’явилися сомельє, навіть привезені з Парижа. Ви знаєте, що це таке? Це – в дорогих ресторанах офіціанти, які розливають вино. Так от, у нас, в українській мові, були такі слова: виночерпій, кравчий, чашник, підчаший. Ну які ж прекрасні слова! Княжий чашник. А тепер – сомельє. І так щокроку. Таких прикладів я міг би багато наводити, але справа не в цьому.

Раз я вже в такій прекрасній академії, то повинен сказати про нашу культуру, минуле, про нашу цивілізацію. Ви знаєте про просвітителів Кирила і Мефодія. Вони діяли в IX столітті. Так от, у IX столітті християнська літургія проводилася і в православних, і в католиків трьома мовами: грецькою,

латиною і давньоєврейською. Чому? Коли розіп'яли Христа, то Понтій Пілат звелів начертати на хресті трьома мовами: “Це єсть цар іудейський, Ісус Христос”. Це було написано трьома мовами: латиною, бо Понтій Пілат був римлянином; грецькою, бо там були греки; древньоєврейською, бо це відбувалося на землі іудеїв. І от цими мовами провадилася тисячу років літургія. Кирило і Мефодій перші посягнули на цю канонічну тріаду, раніше недоторканну, й замінили в нашій православній слов'янській літургії древньоєврейську мову старослов'янською. У Західній Європі латину в літургії стали замінювати місцевими національними мовами тільки в час Реформації XVI століття. Тобто, через 700 років після Кирила і Мефодія.

Ортодоксальний католицизм відважився на це лише в шістдесятих роках XX століття, коли папа Павло VI у своїй енцикліці “Екклезіам суам” звелів усім священикам Римської церкви замість латини відправляти месю рідною мовою віруючих, щоб забезпечити парафіянам цілковите зрозуміння.

То чия цивілізація древніша? Католиків чи православних? Українців чи німців? Це тільки один приклад. А скільки таких прикладів можна наводити. Чому ми повинні посипати голову попелом і мандрувати в якусь сучасну каносту й бити поклони перед чужими престолами? Ми повинні мати власну гідність і дбати про своє.

Православне слов'янство створило своєрідну літературну словесну культуру. Климент Охридський і його слов'янська школа, фактично, – перший християнський заснований університет задовго до університетів католицьких у Болоньї, Падуї, Парижі. Сербська агіографія. Тирновська школа другого Болгарського царства. Дивовижний Дубровник на Адриатиці, яка розокремлювала та водночас і об'єднувала православний і католицький світ, – завдяки потойбічній

Венеції з її славетними книговидавцями священних книг. Польське, українське, білоруське бароко, моє мальовниче відлуння західноєвропейської Контрреформації. Києво-Могилянська академія – цей могутній спалах українського духу посеред руйнувань і нищень Європейської тридцятилітньої війни і торжества незборимості українського народу у війнах Богдана Хмельницького. Польські романтики, а тоді геніальні російські реалісти XIX століття. І, звісно ж, для нас – Шевченко і його Слово. Принагідне хотів би зазначити, що ми не римські “склавіни, склави – раби” і не російські чомусь “славяне”, а саме “слов'яни”, за засвідчено навіть у назвах країн: Словаччина, Словенія.

Так само, як іудеї називають себе народом Книги (Біблії), ми слов'яни – народи слова. Шевченко: “Я на сторожі коло них поставлю Слово”.

Нинішні пігмеї нахабно й безкарно риють кротовиська біля підніжжя національного генія. Бо їх заохочує влада, для якої не існує ніяких цінностей, окрім придбаних за вкрадені в народі гроші, “мерседесів” і фальшивих новособорів на святих каменях давнини. Що їм Шевченко, Франко, Леся Українка чи якийсь там Тичина! Головне: курс акцій, ринкова кон'юнктура і злиття з “великим” герцогством Люксембургом і мініатюрним князівством Ліхтенштейн.

А Європа, до речі, вміє цінувати свої святині.

Італія для нас – це країна Данте, Петрарки й Боккаччо, а для італійців – ще й земля Алессандро Мандзоні, роман якого “Заручені” ось вже півтора століття вивчається в італійських школах.

Так само хрестоматійними стали ще в XIX столітті поезії німецького поета Йозефа фон Айхендорфера, про якого ми нічого не чули, бо він загубився в затінку слави великого Гете.

А хто з нас знає про те, що поет із маленької Швейцарії Карл Шпіттелер ще 1919 року за свою драматичну поему

“Прометей і Епіметей” одержав Нобелівську премію і прославлений учений Карл Густав Юнг скористався цим твором для цілого ряду своїх відкриттів у психології?

Повчитися б у людей Заходу вміння шанувати свої святині, а не кидатися сторч головою у води гірських рік, забувши на рідних берегах не тільки власний одяг, а й власне ім'я.

А що ж думає Захід про нас? 1984 року чеський письменник Мілан Кундера, дуже талановитий письменник, після подій 68-го року емігрував на Захід. Там йому дали притулок, там він досить активно друкується. Очевидно, на замовлення зацікавлених кіл він у газеті “Нью-Йорк Таймс” надрукував статтю, датовану 1984 роком. Називається стаття так: “Викрадений Захід, або прощальний уклін культурі”. Цю статтю негайно було передруковано в німецькій газеті “Цайт”, французькій “Мон”, британському журналі “Гранта”.

Зміст цієї статті такий. Ялта. Ялтинський зговір Сталіна, Черчіля й Рузвельта, коли Захід пішов на поступки Сталіну. Мілан Кундера пише, що Ялта вбила серце європейської культури, віддала його на розтерзання європейським варварам, принесла всю центральну Європу в жертву. От так, дуже просто. Взяв і перекреслив усе. Між іншим, йому відповіла людина, талант якої радянська система не досить привітно зустрічала. Коли я назву прізвище, ви зрозумієте, чого я так кажу. Кундері відповів Йосип Бродський. Він не став захищати Європу, а став захищати радянську систему. Він сказав, що Кундера помиляється, й помиляється глибоко, що він дуже пристрасний, і видно, що він писав це на замовлення. Коли вже на те пішло, то сам Кундера 1948 року, маючи 19 років від роду, вступив у комуністичну партію Чехословаччини. А потім перекинувся на інший фронт і став заперечувати все, що було зроблено цими народами.

Канадський філософ Чарльз Тейлор досить влучно відзначив, що сьогодні в середовищі політиків та інтелектуалів відбувається своєрідний чемпіонат віктимізації (від англійського слова victim – жертва), кожен доводить, що він страждав більше за інших.

У Польщі виникла теорія “ягеллонізму”. Її прихильники згадують той період, коли після Унії Ядвіги та Ягелла Польща разом із Литвою заволоділи Україною. Теорія ця така: українська й білоруська культури творилися тільки завдяки оцій польській інвазії. Не було б поляків, не було б польсько-литовських володарів на українських і білоруських землях, то не було б там ніякої культури. І тому вони вважають, що сьогодні Білорусь, Україна і, до речі, Молдова, коли вони хочуть увійти в лоно Європи, то повинні це робити не інакше, як під егідою Польщі й практично під її керівництвом. Це можна спостерігати на зустрічах наших керівників із польськими керівниками. Поляки дуже багато нам обіцяють, ви чуєте багато красивих слів. Кінчається це тим, що біля польських консульств з'являються величезні черги наших бідних громадян за польськими візами. Коли вся культура буде тільки в цих візах, то, звичайно, це нам нічого не дасть. Як не дадуть і заклики таких польсько-американських публіцистів, як Єжи Клочковський, який вимагає ввести у сферу культурних і політичних впливів Польщі Україну й Білорусь, щоб вони “піднялися з дна історії”. Ось так.

На превеликий жаль, наші питомі прихильники негайного злиття з Європою, цієї, я сказав би, історико-культурної національної капітуляції, теж недалеко відійшли від таких принизливих означень місця у світі для українського народу. Мовляв, хоч сьогодні три чверті українців – це міські жителі, але майже всі вони вихідці з села: над ними тяжіє почуття трайбалізму, тобто непереможної схильності до племінної,

культурної і суспільно-політичної відмежованості, до клановості, кумівства, містечковості, простіше кажучи, – до хуторянства.

Отож, ми – хуторяни, – і тільки Європа порятує нас од цього за давнього синдрому нижчості і введе до кола цивілізованих націй? А як же з теорією *Volksgeist* – дух народу, яку висунув ще в XVIII столітті німець Гердер і “філософією ґрунту” француза Жозефа де Местра? І чим можна спростувати твердження про національно-культурну самість прославленого проповідника протестантської етики – цієї новітньої Євангелії Західної Європи – Макса Вебера?

Коли вже гратися іноземними термінами, хотів би нагадати нашим перевченим (а може, недовченим?) національним катастрофістам ще одне чуже слово, яке починається так само, як і “трайбалізм”, на “т”, але лунає делікатніше і, сказати б, містичніше: телуризм. Означає воно: тяжіння до землі, життя в природних межах, у відчутті своєї належності до первинного органічного цілого (звідси незвичайна популярність у всіх індустріально розвинених країнах “партій зелених” і їх модифікацій). Сьогодні в найрозвиненіших країнах повному оцінюється досвід сільського життя – історичний, екологічний, моральний і естетичний, і вже не тільки село рветься до міста, а й гордовите місто вирушає до села, і не тільки для вирощування картоплі для прожиття (як у “незалежній” Україні), а й для новітніх розкошів духу, як то було в римських садах Саллюстія, а тепер на техаських ранчо экс-президента США Джонсона.

У Мойсеєвому Декалозі не вміємо вичитати, може, найтяжчого з гріхів. Безбатьченківства! Про те, як найдорожче для народу продається за сочевичну юшку. А сьогодні – за біг-мак у макдональдсах.

Який занепад і яка ганьба!

Навіть найбільший сучасний інтегра-

тор, пропагандист і спонсор-фінансист так званого “відкритого суспільства” Джордж Сорос застерігає: “Уникнути ворожнечі між загальноєвропейськими і вузьконаціональними ідеалами так само важливо, як уникнути ворожнечі між різними національностями”.

Знаменитий англійський історик, автор грандіозної десяти томної праці “Вивчення історії” Арнольд Тойбі налічує в діях людства від шумерів до наших днів існування двадцяти однієї цивілізації. Сьогодні, на його думку, ще зберігаються цивілізації індуїстська, ісламська, китайська, японо-корейська, а також західна християнська і (зауважте!) східна християнська.

Українці не тільки входять у сферу східної християнської цивілізації – вони є одним із її творців. То чи ж личить такому народові забути про свій історичний шлях і топтати стежку в чужі поля, щоб “злитися” з кимось, інтегруватися, навіки втратити все набуте?

За радянських часів теорія злиття вже була досить популярною у вищих сферах. Вона з’явилася й заповонила буквально все, суслівці хотіли злити всі нації і всі мови. Довели покійного нині Расула Гамзатова до того, що він вимушений був заявити в пресі, що не хоче зливатись із киргизами, що хоче залишитись аваром.

Сьогодні нас закликають фактично до того самого, тільки тепер треба вже зливатися не з Азією, а з Європою, але однаково ж зливатися. Не можемо ми бути самими собою.

А яка позиція української інтелігенції?

Що говорить сьогодні наша надія нації Віктор Ющенко? “Сьогодні більшість політичних сил одноставні в тому, що Україна повинна активізувати роботу в напрямі інтеграції в європейські й євроатлантичні структури”.

Очевидно, шановний Віктор Андрійович доволі високої думки про геополітичну обізнаність своїх співвітчиз-

ників і тому не став пояснювати, що ж воно таке оті “євроатлантичні структури”. Чи то загублений в Ірландському морі острів Мен, в офшори якого спливають украдені в Україні мільярди доларів, а чи далекі Канарські острови, куди іспанські королі висилали колись каторжників, а тепер так “відтягуються” наші олігархи після розбійницьких ескапад над розтерзаним тілом рідної держави.

Зате як же розкішне звучить: “Євроатлантичні структури”! Майже як у малописьменного горьківського босяка: “Бабельмандеб”! Абракадабра!”.

Президент Києво-Могилянської академії В’ячеслав Брюховецький: “Європейський вибір України може стати ґрунтом для консолідації визначеної частини еліти, хай і різнопланової, однак така мета навряд чи стане ідеєю мас. Спробуйте пояснити перехожому на Донбасі, що таке європейський вибір. Він вам одразу відповість, що він ніякої Європи не хоче, бо досі їздив пити горілку до кума в Росію, а тепер не може цього робити через встановлені кордони”. Правда? Правда. Я абсолютно солідарний із вашим президентом. Іван Дзюба: “Ми не можемо ввійти у Європу як духовні утриманці. Тому справа життя або смерті для української гуманітарної інтелігенції працювати на консолідацію суспільства довкола української культури і мови як її зосередження, із максимальним освоєнням слов’янського і світового культурного багатства”. Під цими словами я підписуюсь обома ру-

ками. Оце наша програма, і це те, чим ми повинні жити. Особливо ви – наша молодь, наше майбутнє, наша надія, наша академія.

Щойно я згадував драматичну поему Нобелівського лауреата Карла Шпіттелера “Прометей і Епіметей”. Як відомо, титан Прометей вирішив ошчасливити людей, даруючи їм вогонь. Олімпійські боги спробували відмовити його від цього наміру, запропонувавши Прометеві царство і найвродливішу жінку на землі Пандору, але навзамін вимагаючи, його душу. Прометей не згодився, був приречений на вічні муки тіла, але зберіг безсмертною свою душу. Його рідний брат Епіметей пішов на згоду з богами і був поглинутий рікою забуття.

Душа і тіло – це тема окремої розмови, яку мені хочеться повести в своєму новому романі “Біла Богородиця”. Що ж до нашої нинішньої національно-державної ситуації, то своєрідним тілом народу норовить стати держава в особі її керманців, а душа – це всі ми, з нашим розумом, із нашими пристрастями, з нашою неповторністю і неповторністю зовнішнього світу й хаосу, перед намаганням зруйнувати і понизити гармонійність, даровану нам родом і природою, історією, Господом Богом чи ще не знаними вищими силами.

**Друкується з дозволу автора
за текстом виступу, надрукованого у газеті
“Культура і життя”. – 2003. – 31 грудня.
– № 44–45. – С. 6–7.**